

Gazi Üniversitesi
Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî
Araştırma Merkezi

**TÜRK
HAMER**

**2. ULUSLARARASI
TÜRK KÜLTÜR EVRENİNDE ALEVİLİK ve
BEKTAŞILIK BİLGİ ŞÖLENİ BİLDİRİ KİTABI**

1. CİLT

Editörler

Dr. Filiz KILIÇ
Tuncay BÜLBÜL

17-18-19 Ekim 2007

ANKARA

TÜRK HABER HAMER

Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları

ISBN: 978-975-507-220-3

Araştırma Dizisi: 5

**2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni
Bildiri Kitabı**

17-18-19 Ekim 2007

•
**Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli
Araştırma Merkezi Adına**

Yayın Sahibinin Adı / Owner

Prof. Dr. Kadri YAMAÇ
(Gazi Üniversitesi Rektörü)

•
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / General Manager
Prof. Dr. Filiz KILIÇ

•
Yayın İdare Merkezi Adresi / The Address of Publishment Centre
Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi
Gazi Üniversitesi Rektörlük Kampüsü, Araştırma Merkezleri Binası, Nu: 11
06502 Teknikokullar / ANKARA

•
Yayın İdare Merkezi Telefonu / The Telephone of Publishment Centre
0 312. 222 70 16

•
Belge Geçer / Fax
0 312. 222 70 16

•
Elektronik Posta / E-mail
hbektasdergi@gazi.edu.tr
Web: www.hbektas.gazi.edu.tr

•
Basımcının Adı / The Name of the Publisher
Grafiker
Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

•
Basımcının İşyeri Adresi / Office Address of Publisher
1. Cadde 33. Sokak No: 6
06520 (Oğuzlar Mahallesi) Balgat / ANKARA

•
Basımcının Telefon Numarası / The Phone Number of The Publisher
0 312. 284 16 39 (pbx)

•
Basım Tarihi ve Basım Yeri / The Publishment Date and Place
15.10.2007

Grafiker Ofset: 0 312. 384 00 18

Divan Dünyasından Bir Tabir: Alilik Eylemek

A Phrase From The Word Of Divan: To Do Alilik

Halil ÇELTİK*

ÖZET

Hazreti Ali, çeşitli yönleriyle şair ve yazarlara ilham kaynağı olmuş ve onun ismi etrafında çok sayıda eser verilmiştir. Şiirlerde Hz. Ali ile ilgili değişik ifade ve söyleyişlere rastlanmaktadır. Bu ifadelerden birisi de "Alilik eylemek"tir:

Burada, divanlardan hareketle "Alilik eylemek" kavramının Klasik Türk Şiirindeki kullanımını örnekendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Ali, Klâsik Türk Şiiri, divan, şiir, şair

ABSTRACT

With his various features, Hazreti Ali became a source of inspiration for poets, writers and many books and poems were written about him. In poetry, there are many different phrases and expressions about Hazreti Ali. One of these phrases is "to do Alilik (Alilik eylemek)".

In these study, with the help of divans, the usage of "to do Alilik" in Classical Turkish Poetry (Ottoman Poetry) will be exemplified.

Key Words: Hazreti Ali, Classical Turkish Poetry (Ottoman Poetry), divan, poetry, poet.

GİRİŞ

Divan şairlerinin çok geniş bir kelime dünyaları vardır. Bu kelime dünyası din, tasavvuf (Üstüner 2007), mitoloji (Tökel 2000), efsaneler, günlük hayat (Levend 1984, Özkan 2007) gibi çok değişik alanları içine alabilir.

Klasik Türk şiirinin bu kelime dünyası içerisinde şüphesiz Hz. Ali etrafında oluşturulmuş bir terminoloji de mevcuttur. Hz. Ali'nin kahramanlığı, ilmî yönü, Âl-i Abâ'nın bir ferdi olması, cenkleri gibi hususiyetler, şairlere ilham verir (Çetin 1997, Onay 2000: 83-84, 86-87). Hz. Ali, onların şiirlerinde edebî bir malzeme olarak değişik kavram ve söyleyişler içerisinde yer alır.

* Dr. Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Ankara. <http://w3.gazi.edu.tr/web/hceltik>

Klâsik Türk şairleri, Alevî-Bektaşî meşrebe sahip olsun veya olmasın, şiirlerinde Hz. Ali'nin bu farklı yönlerine işaret ederler. Onların şiirlerinde Hz. Ali'yle ilgili karşılaştığımız ifadelerden birisi de "Alilik eylemek" tabiridir. Bu tabirde, daha çok Hz. Ali'nin yiğitliği, kahramanlığı ve başkalarına yardım gibi özellikleri öne çıkmaktadır.

Taradığımız divanlar içerisinde Alilik eylemek tabirine, yedi şairin (Hayretî, Usûlî, Âşık Çelebi, İshak Çelebi, Necati Bey, Ravzî, Sâkıb), on bir şiirinde rastladık. Burada, değişik örnekler ışığında, Klasik Türk şiirinde "Alilik eylemek" ifadesinin kullanımına dikkat çektik.

Kahramanlık

Hız. Ali, bazı şiirlerde meşhur kılıcı Zülfikar ile birlikte düşünülür. Onun kılıcı bazen sevgilinin gamze denilen yan bakışına, bazen sevgilinin sözlerine benzetilir (Tatçı 2006: 77). Âşık çok büyük bir gam çeker ve gamının büyüklüğünü gam ordusu, gam askerleri tabiriyle ifade eder. Gam askerlerini dağıtmak için Zülfikar'a ihtiyaç vardır. Burada Zülfikar, sevgilinin âşığa merhameti, ona ilgi göstermesi, tatlı sözleridir. Sevgili aşk meydanına dalarak kılıca benzeyen dili ve tatlı sözleriyle âşıktaki gam askerlerini dağıtmıştır. Sevgili bu hareketiyle âşığa karşı Alilik eylemiş, gam düşmanı ile savaşarak âşığı kederden kurtarmıştır:

Meydân-ı ışk içinde Alilik edip yine
Gam leşkerine urdu zebân ile Zülfikâr

Hayretî (K 21/8)

Şu beyitte, Hız. Ali ile ilgili unsurlardan teber ve Haydar sözcüklerine yer veren şair, övdüğü kişiyi, kahramanlığı sebebiyle Hız. Ali'ye benzetir. Onun Alilik ederek, Ali gibi kahramanca savaşarak düşmanı yendiğini söyler:

Bu gazâda etdin ihyâ resm-i ceng-i Haydar'ı
Kâfiri kırdın Alilik etdin ey âlf-tebâr

Sâkıb (K 10/9)

Âşık Çelebi, vücut ülkesine belâ askerlerinin dolduğunu söyler. Övülenden medet bekleyen şair, onun Alilik ederek atını salıp vücut ülkesindeki belâyı defetmesini ister. Alilik eylemek sözüyle burada da Hız. Ali'nin kahramanlığına, savaşçı kişiliğine işaret vardır:

Vücûd-ı kişvere doldu asâkir-i endûh
Alilik eyle demidir meded iriş at sal

Âşık Çelebi (K 5/21)

Kurtarmak, Kurtarıcı

Hız. Ali'nin lakaplarından birisi "Esedullah"tır. Dolayısıyla şiirlerde Ali aslana benzetilmekte ve aslan kelimesiyle birlikte kullanılmaktadır (Onay 2000: 86–87).

Hayretî, şu beytinde nefsi, hile ve kurnazlığıyla meşhur olan tilkiye benzetir. Kağan aslanın gelip Alilik eyleyerek kendisini nefsin hilesinden kurtardığını söyler. Aslanla birlikte kullanılan "kağan" sözcüğü, "kükremiş" anlamı yanında, tevriyeli bir biçimde "hakan, sultan" anlamındaki "kağan" sözcüğünü de hatırlatır (Tatçı 2006: 78). Nefsin hilesi tilki, hileden kurtaran ise kükremiş aslan olarak yorumlanır. Kağan aslan, Alilik eyleyerek şairi nefsin hilesinden kurtarmıştır. Burada Ali kurtarıcı, Alilik eylemek de kurtarmak anlamına gelmektedir:

Bizi kurtarmağ için hîlesinden rûbeh-i nefsin
Alîlik eyledi nâgeh kağan arslânımız geldi
Hayretî (G 471/4)

Hız. Ali'nin yiğitliğine işaret eden Necâtî Bey (Çavuşoğlu 1971: 39), feleğin kaplan kinyeyle daha ne zamana kadar boğuşacağı; ey aslanım vakti geldi! Alilik eyle derken yine Hız. Ali'nin kurtarıcı özelliğine vurgu yapar.

Nice bir kîn-i peleng ide Necâtî ile felek
Demi geldi ki Alîlik idesin arslanım
Necâtî (G 132 / 57)

Yusuf'a benzettiği gönlünü belâ kurdunun kaptığını söyleyen Usûlî, aslana benzettği Ali'den yardım bekler. Sevgiliye seslenen âşık, sevgilinin Alilik eyleyerek kendisini belâ kurdundan kurtarmasını ister. Burada Hız. Yusuf'un meşhur hikâyesine telmih vardır.

Kapdı gönlüm Yûsuf'un gürk-i belâ hânım yetiş
Kurtar anı gel Alîlik eyle arslânım yetiş
Usûlî (G 52/1)

Büyükük Göstermek / Merhamet Etmek

Alilik eylemek ifadesi bazı beyitlerde, kelimenin büyük, yüce, büyükük, yücelik, ululuk gibi anlamlarıyla uygun şekilde, büyükük göstermek, merhamet etmek gibi anlamlarda kullanılmaktadır.

Sevgili şu beyitte Ali'ye benzetilir ve kılıcıyla birlikte ele alınır.

Alîlik eyle gel bir kerre bârî
Benim boynuma sal ol Zülfikâr'ı
İshak Çelebi (Şhr 1/75)

Burada, sevgiliden bir karşılık bulamayan âşık, ona yalvarır. "Bir kere" sözü hem kılıcın bir defa sallanması, hem de sevgilinin bunu bir defacık olsun yapması anlamındadır. Sevgili bir defacık olsun Alilik eyle veya kılıcını âşığın boynuna bir defacık sallarsa, âşığın istediği olacaktır. Âşık sevgilinin kılıcıyla ölmeye çoktan razıdır; fakat, sevgili Alilik eyleyip ona yardımcı olmamaktadır. Alilik eylemek hem Ali gibi davranmak hem de kelimenin sözlük anlamına uygun şekilde büyükük göstermektir. Sevgiliye yalvaran âşık, bir büyükük göster, Alilik eyle de kılıcını boynuma vur, demektedir.

Hayretî, etrafında kendisine yardım edecek kimsesi kalmadığını söyler. Padişaha benzettiği sevgiliye seslenen âşık, sevgilinin Alilik eyleyerek el uzatıp yardımcı olmasını ister. Şimdi mürüvvet zamanıdır, sevgili Alilik eylemeli, elini uzatıp âşığa yardımcı olmalıdır. Buradaki dest-gîr ile Alilik eylemek tabirleri anlamca birbiriyle örtüşmektedir:

Ol dest-gîr kaldı ayaklarda Hayretî
Şâhım Alilik eyle mürüvvet zamânıdır

Hayretî (G 68/11)

Divan şiirinde hece vezniyle sade koşmalar yazan Usûlî (İsen 1997: 385-421, Kur-naz 1997: 145-163, Çeltik 2004: 214-217), bir koşmasında Alilik eylemek tabirini kullanır. Sultan Mustafa'yla ilgili haber almaya çalışan şair; Allah'ı seversen Alilik eyle de bana Sultan Mustafa'dan bir haber ver, diye muhatabına yalvarır. Burada Alilik eylemek; merhamet göstermek, dileğini kabul etmek, yardımcı olmak gibi anlamlara gelir:

Tîz ol yürüdüğün râhı seversen
Meded eyle gel Allâh'ı seversen
Bir Alilik eyle şâhı seversen
Bana Sultân Mustafâ'dan haber ver

Usûlî (Koşma 10/2)

Muhatabına yalvaran şair, benim yüzüm Kanber (Gölpınarlı 1977: 186) gibi kara olsa da sen Alilik eyleyip merhamet et, der. Şair, sultanın kendisine Hz. Ali'nin Kanber'e davrandığı gibi davranmasını ister; ondan merhamet ve lütuf bekler:

Yüzüm kara ise yanında sen Alilik kıl
Kara yüzü ile makbûl-ı şâh idi Kanber

Âşık Çelebi (K 14/184)

Ravzî, tevhit Kanber'inin Alilik eylemesinden bahsederken, bu tabiri Ali ve Kanber'le birlikte kullanır:

Ger olursan Alilik eylesin
Kanber-i lâ ilâhe illallâh

Ravzî (K 2/9)

SONUÇ

İncelenen örneklerde, "Alilik eylemek" tabirinin genellikle birbirine yakın anlamlar içerisinde kullanıldığı görülmektedir. Alilik eylemek ifadesi; Ali gibi davranmak, Ali'ye yakışır biçimde hareket etmek; yardımcı olmak, kurtarıcılık yapmak, merhamet etmek, büyüklük göstermek gibi anlamlara gelmektedir. Bu kavramın geçtiği örneklerde, şair veya âşık, Hz. Ali'ye ya da sevgiliye seslenir. Onun Alilik eylemesini, kendisine yardımcı olmasını, kendisini belâ ve dertten kurtarmasını ister.

Alilik eylemek kavramına yer veren şairlerin ortak özelliklerini araştırdığımızda ilginç bir tabloyla karşılaşırız. Burada şiirlerini incelediğimiz şairlerden Hayretî ve Usûlî dışındakiler Alevî meşrepli değillerdir (İsen 1997a: 209–220). Bu şairlerin en belirgin ortak özellikleri, neredeyse hepsinin Rumeli (Balkanlar) doğumlu olması veya Rumeli’de seyahatler yapmış olmalarıdır. Bektaşiliğin Rumeli’de yaygın olması (Haslok 2000) sebebiyle, burada yetişen şairlerin, Hz. Ali’yle ilgili şiirler kaleme alırken bu tabire de yer verdikleri söylenebilir.

Daha kapsamlı araştırmalar yapılarak konuyla ilgili örneklerin sayısı çoğaltıldığında, “Alilik eylemek” kavramının pek çok şair tarafından kullanıldığı görülecektir. O zaman bu kavramın anlamı ayrıntılı bir biçimde ortaya konabilecektir.

KAYNAKLAR

- AYDEMİR, Yaşar. (2007). Edincikli Ravzî Divanı. Ankara: Birleşik Kitabevi.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed. (1971). Necâti Bey Divanı’nın Tahlili. İstanbul: MEB Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed. (1981). Hayretî Divanı Tenkitli Basım. Haz: M. Ali Tanyeri. İstanbul Ü. Edebiyat Fakültesi. İstanbul.
- ÇAVUŞOĞLU, Mehmed; Tanyeri, M. Ali. (1990). Üsküplü İshâk Çelebi, Divan Tenkitli Basım. İstanbul: Mimar Sinan Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.
- ÇELTİK, Halil. (2004). Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası. Gazi Ü. SBE. Doktora Tezi. Ankara.
- ÇETİN, İsmet. (1997). Türk Edebiyatında Hazreti Ali Cenk-nâmeleri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- GÖLPINARLI, Abdülbâki. (1977). Tasavvufun Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- HASLOK, F. R. (2000). Bektaşîlik Tetkikleri. Çev: Râgıp Hulûsî. Haz: Kâmil Akarsu. Ankara: MEB Yayınları.
- İSEN, Mustafa (1990). Usûlî Divanı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İSEN, Mustafa. (1997). “Divanlarda Heceyle Yazılmış Şiirler”. Ötelerden Bir Ses - Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler. Ankara: Akçağ Yayınları,
- İSEN, Mustafa. (1997a). “Tezkireler Işığında Divan Edebiyatına Bakışlar - Divan Şairlerinin Tasavvuf ve Tarikat İlişkileri”. Ötelerden Bir Ses – Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAM, Ömer Ferit. (2003). Divan Şiirinin Dünyasına Giriş (Âsâr-ı Edebiye Tetkikatı). Haz: Halil Çeltik. Ankara: MEB Yayınları.
- KILIÇ, Filiz. (1988). Âşık Çelebi Divanı. Gazi Ü. SBE. Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- KILIÇ, Filiz. (1994). Meşâirü’ş-Şuarâ İnceleme-Tenkitli Metin. 2 Cilt. Gazi Ü. SBE. Doktora Tezi. Ankara.

- KURNAZ, Cemâl. (1997). Türküden Gazele - Halk ve Divan Şiirinin Müşterekleri Üzerine Bir Deneme. Ankara: Akçağ Yayınları
- LEVEND, A. Sırrı. (1984). Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar. 4. bs. İstanbul: Enderûn Kitabevi.
- ONAY, Ahmet Talât. (2000). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar. Haz. Cemâl Kurnaz. 4. bs. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÖZKAN, Ömer. (2007). Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı. İstanbul: Kitabevi.
- SÂKIB, Mehmet. (1999). Kırbıyık, Kâtib-zâde Mustafa Sâkıb: Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkidli Metni. Selçuk Üniversitesi. Doktora Tezi. Konya.
- Tarlan, Ali Nihad. (1997). Necati Beg Divanı. İstanbul: MEB Yayınları.
- TATCI, Mustafa. (2006). Hayretî'nin Dinî-Tasavvufî Dünyası. İstanbul: Horasan Yayınları.
- TÖKEL, Dursun Ali. (2000). Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar: Şahıslar Mitolojisi. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ÜSTÜNER, Kaplan. (2007). Divan Şiirinde Tasavvuf. Gazi Ü. SBE. Doktora Tezi. Ankara.